

Hámori György:

*A reprezentáció alternatívái és az akarat*¹

Bacsó Béla – Gábor György – Gyenge Zoltán – Heller Ágnes:

A szépség akarata. Kép és filozófia.

A honi könyvkiadás egyik legizgalmasabb szereplője a Typotex Kiadó, mely változatos témakörökben publikál könyveket, szinte minden tudományterületről. Gondozásukban rendre olyan kötetek jelennek meg, amelyek egyfelől a nemzetközi tudományos élet gyakran forgatott darabjai, illetve frissen született, minőségi munkák, amelyekről joggal várható, hogy bekerülnek a kánonba. A folyamatosan bővülő *Képfilozófiák* című sorozatuk már hat kötetet számlál, melyek között megtalálható Pavel Florenszkij orosz polihisztor klasszikusa *Az ikonosztáz*,² Daniel Arasse provokatív festményelemzései,³ két magyar szerzőtől, Orosz Istvántól,⁴ valamint Németh Istvántól⁵ is találunk tartalmas olvasnivalót. Az egyik legújabb ebben a szériában *A szépség akarata*. A hátsó borító ígérete szerint – minthogy a szerzők filozófusok - nem képekről lesz szó, hanem a képeket beszélgetik, s valóban, elsősorban ne képértelmezésre számíton az olvasó. A tárgyalt mű egy, az akarat témakörében megrendezett, konferencián elhangzott előadásokból állt össze. Négy szerző: Bacsó Béla, Gábor György, Gyenge Zoltán és Heller Ágnes szerkesztette egy kötetbe tanulmányaikat, amelyek tematikájukat tekintve lazán kapcsolódnak egymáshoz, úgy mint az antik erényfelfogás, az álomvilág és tudat viszonya, Ábrahám hite, valamint a történelem képi ábrázolhatósága.

Bacsó Béla *Herkules válaszüton* címmel foglalkozik az antik erényfelfogás egy lényegi kérdésével, a jó és a rossz közötti választás, s általában a döntés problematikájával. Egy Prodikosztól származó szövegrész alapján kerül felfejtésre a dilemma, melyben Herkules arra kényszerül, hogy válasszon: a boldog vagy az erényes élet útjára lép. Ám ha választása az utóbbira esik, szembe kell néznie a lemondással is, mely az erény szükségszerű velejárója. A tanulmány elméleti hátterét antik szerzők és olyan klasszikus értelmezőik, mint Max Pohlenz,

1 Bacsó Béla – Gábor György – Gyenge Zoltán – Heller Ágnes: *A szépség akarata. Kép és filozófia*, Budapest, Typotex Kiadó, 2011.

2 Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*, Budapest, Typotex Kiadó, 2005.

3 Daniel Arasse: *Festménytalányok*, Budapest, Typotex Kiadó, 2010 és uő: *Festménytörténetek*, Budapest, Typotex Kiadó, 2011.

4 Orosz István: *A követ és a fáraó*, Budapest, Typotex Kiadó, 2011.

5 Németh István: *Az élet csalfá tükrői*, Budapest, Typotex Kiadó, 2008.

Joachim Ritter vagy Eric Voegelin adják. Ami a vizuális reprezentációkat illeti, Bacsó képértelmezései Erwin Panofskyt követik. Egyik példája Rafaelltól *A lovag álma*,⁶ mely azt hivatott bemutatni, hogy a reneszánszban miként interpretálták képi formában a fent említett döntést. A másik bemutatott festmény Annibale Carracci műve:⁷ ez esetben a barokk felfogás már szabadabban kezeli a témát, s újrafogalmazza Herkules kérdését, kihegyezve azt a döntés motívumára. A tanulmány tulajdonképpeni témája itt nyer igazi értelmezést, az akarat fogalmához a választás kapcsán jutunk el, ugyanis nem két út között dönthet a hős, hanem csak az előtte álló út megtételének módját választhatja meg. A két festészeti példa, illetve a számos forrást felvonultató elemzés szépen körbejárja a felvetett problémát, s rávilágít az antik akaratfelfogás mélységeire.

A következő írás *Az akaratnélküli álom – akaratformáló álom* címet viseli, Heller Ágnes tollából. A felvezető kérdés vállaltan triviálisnak tűnik: milyen viszonyban van az akarat és az álom, milyen hatása van az álomnak az akaratra? Heller tanulmánya is rámutat, hogy sokszor evidenciának tűnő állítások igazolása (ez esetben a két fogalom interakciójának primer szintű tagadása, vagyis az, hogy az álom semmilyen mértékben nem befolyásolja az akaratot) is komoly érvelést igényelhet, így oszlatva el a közhelyesség álcáját. Ebben az esetben tehát nem egy problémát, hanem sokkal inkább problémaköröket vet fel a szerző a fent nevezett téma kapcsán, teszi mindezt szép számú filozófiai és pszichológiai elmélet s néhány festészeti példa bevonásával. Mind az álom, mind a rá reflektáló kép eltérő rejtvényeket adnak fel, míg utóbbihoz volna is néhány kapaszkodónk, ám az álmokkal bajban vagyunk. A bemutatott festmények az álom lehetséges módjait tematizálják, egyfelől az éjszakai álmot, melyben az akarat kérdése valójában fel sem merül, másfelől az álmodozást, melyben komoly szerephez jut az alany szándéka. A befejező sorok sugallata: az álom, ha nem is tudhatjuk hogyan, de kapcsolatban van tudatunkkal, akaratunkkal azonban nem. Az, hogy akarunk, vagyis cselekszünk-e, csak az álom hatása lehet.

Gyenge Zoltán képfilozófiai kísérlete *A szenvedély akarata – Caravaggio Izsákja*. Itt a bibliai Ábrahám történetének kierkegaardi értelmezését ismerhetjük meg behatóbban. Az elemzésben három szemszögből, Ábrahám, Sára és Izsák perspektívájából kapunk rálátást ugyanarra az eseménysorra, amikor az apa isteni sugallatra feláldozni készül legkedvesebb fiát. Ugyanakkor a tanulmány kulcskérdése mégis Ábrahám hitének megértése marad, a dán filozófus szemüvegén keresztül. De ahogy Bacsó és Heller szövegében, úgy szükségszerűen itt sem kapunk egyértelmű válaszokat, helyette képzőművészeti (elsősorban festészeti)

6 Raffaello: *A lovag álma*, 1504-1505, London, National Gallery.

7 Annibale Carracci: *Herkules válaszüton*, 1596, Nápoly, Capodimonte Gallery.

példákat, értelmezéseket mutat be Gyenge a probléma teljesebb megértése érdekében. Ahogy a bibliai históriát is lehet leegyszerűsítően értelmezni, úgy láthatjuk a néhol már valóban naiv festészeti megoldásokat a témára, mint például ifj. David Téniers⁸alkotását. Másfelől azonban bemutatásra kerülnek nagyon is poétikus, s a problémát valóban értelmező művek is, például Tiziano⁹vagy Rembrandt¹⁰prezentálásában. A képek és Kierkegaard is azt kutatják, hogy Ábrahám akarata milyen szerepet játszik a végül meghíúsult áldozás aktusában. Ábrahám Isten hű szolgája, aki mélyen megérti annak tanítását, s ezért késül fiát felajánlani neki, vagy túlbuzgó vak szolga, aki bármire, akár még gyermeke esztelen lemészárlására is képes. A lehetséges válaszok útján, végül eljutunk a címbeí Caravaggio-hoz, s az ő Ábrahám- felfogásához. S ahogy (Gyenge meg-látása szerint) Kierkegaard is a legizgalmasabb ponton hagyja abba nyomozását, úgy Caravaggio is új irányba tereli a kép értelmezését, ő már nem Ábrahámra, hanem Izsákra koncentrálna.

Gábor György értekezése, *Az akarat kiábrázolása – a történelem megképesítése* zárja a kötetet. A történelem, a történelemírás, és a történelem képi ábrázolhatósága fonódik össze az akarat kérdéssel, méghozzá Schopenhauer értelmezésének nyomdokain haladva. A német filozófus elképzelése szerint a történelmi festmény az akarat ábrázolása, méghozzá egyfajta időben kibontakozó akaraté, melyet Gábor a festmények megértéséhez használ föl. Minden idézett képen felfedezhető ez a speciális akaratfelfogás, s tökéletesen jelenítik meg annak két kulcsmomentumát, a pillanatszerűséget, s az örökkévalóságot, esetleg mind a kettőt egyszerre. Van, ahol a képen szereplő alakok adják a megfejtést, például Poussin¹¹alkotásán, melyen a jeruzsálemi templom éppen zajló lerombolásának egy pillanatát láthatjuk vagyis az akarat egy nyílt megnyilvánulását. S van ahol a festő szemszöge vagy épp témájának bemutatása árulkodik az akarat szempontjából, ahogy Stepan Bakakowicz¹² munkáján, melyen Titusz diadalívét az örökkévalóság egy nem éppen diadalmas kontextusába állítja. A könyv legterjedelmesebb írása koherens módon és változatosan tárgyalja a történelem képi reprezentációs lehetőségeit, beleágyazva az akarat diskurzusába.

A szépség akarata tehát nem képelemző mű, s nem is filozófiai munka. Kísérlet, melyben négy, az akarat témakörében született tanulmány feldolgozását képi

8 ifj. David Téniers: Ábrahám áldozata 1653, Bécs, Kunsthistorisches Museum.

9 Tiziano: Ábrahám feláldozza Izsákot 1542, Velence, Santa Maria della Salute.

10 Rembrandt: Ábrahám áldozata 1635, Szentpétervár, Ermitázs.

11 Nicolás Poussin: A jeruzsálemi templom lerombolása 1637, Bécs, Kunsthistorisches Museum.

12 Stepan Bakalowicz: Titusz diadalíve 1890-1900 között, magántulajdonban.

példák is segítik. A szerzőknek nem céljuk válaszokat találni, vagy mélyrehatóan feltárni az adott kérdéskört, sokkal inkább arra vállalkoznak, hogy alternatívát nyújtsanak az írott szó „túlhatalmára”. Mégpedig úgy, hogy az akarat problematikáját nem csak és kizárólag szavakkal, hanem más módon is megvilágítsák, vagy akár új színben tüntessék fel. S könyvük ebben a tekintetben mindenképpen sikerrel jár.